

AR TEISMUI LENGVA IŠLIKTI TIK INTERPRETATORIUMI?

Egidijus Baranauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto

Verslo teisės katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 2714 525

Elektroninis paštas egidijus.baranauskas@mruni.eu

Pateikta 2009 m. gegužės 12 d., parengta spausdinti 2009 m. gegužės 27 d.

Anotacija. Riba tarp teisės interpretacijos ir teisės kūrimo kartais yra tokia neryški, kad teismų sprendimai sukelia diskusijas, ar teisminė valdžia nepiktinaudžiauja perimdama įstatymų leidžiamosios valdžios funkcijas. Sustiprėjus bendrosios teisės sistemos įtakai kontinentinei teisei *stare decisis* doktrinos idėjos perkeliamos ir į Lietuvos teisinę sistemą, o sąvoka „teismo precedentas“ tapo beveik tokia pat įprasta, kaip ir „teismo sprendimas“. Todėl šio straipsnio objektu pasirinkta teismo precedento samprata Lietuvos teisinėje sistemoje. Straipsnyje pirmiausia aptariami teismo precedento ypatumai Lietuvos teisinėje sistemoje. Šis klausimas yra tiesiogiai susijęs su teismo vaidmeniu. Bendrojoje teisėje teismas atlieka teisės kūrėjo vaidmenį precedentiniais sprendimais nustatydamas atitinkamo elgesio taisykles, o Lietuvos teisinėje sistemoje „precedentinis sprendimas“ reiškia teisės interpretacijos būdu teismo pasiektą rezultatą. Remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso bei teismų praktikos pavyzdžiais straipsnyje nagrinėjamos kai kurios ribinius teisės aiškinimo ar kūrimo atvejus lemiančios priežastys: netobula įstatymų leidyba, teismo siekimas bet kokia kaina apginti nukentėjusiąją ginčo šalį ir kt.

Reikšminiai žodžiai: civilio proceso teisė, teisės aiškinimas, interpretavimas, precedentas, *stare decisis*, teismų praktika, teisės spraga.

Įvadas

Koks yra teismo vaidmuo vykdant teisingumą? Ar teismas visuomet išlieka tik interpretatoriumi, kurio funkcijos apsiriboja teisės taikymu ir jos aiškinimu, ar teismas yra *kvazi-* (tariamasis) įstatymų leidėjas, sprenddamas bylas sukuriantis taisykles, turinčias, kaip ir teisės norma, visuotinio privalomumo galią? Šiais klausimais gana plačiai diskutuojama teisinėje literatūroje. Apie tai savo monografijoje rašo V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė¹, šia tema skelbti T. Bergmano², G. Lastauskienės³, R. Šimašiaus⁴ ir kitų autorių moksliniai straipsniai. Vertinant įvairias nuomones apie šį teismo vaidmenį būtina atsižvelgti į tai, kokios doktrinos, pavyzdžiui, konstitucinės ar privatinės teisės, atstovas ją išsako, ar diskutuojama yra bendrosios teisės, ar kontinentinės teisės tradicijų požiūriu ir kt. Į klausimą, *ar teisėjas gali būti tik interpretatorius*, dažnas konstitucinės teisės specialistas gali atsakyti retoriniu klausimu, „*O ar gali būti ir kitaip?*“, čia pat pateikdamas daugybę argumentų, tarp jų ir pagrindinį – *Konstitucijoje spragu nėra*. Nors Konstitucijoje *expressis verbis* šios taisyklės nerasime, ją nustatysime konstitucinės interpretacijos priemonėmis, įskaitant ir „*konstitucijos dvasią*“.

Net ir kalbant apie teisėjo vaidmenį privatinės teisės taikymo srityje kiekvieną diskusiją apie teisėją – kvaziįstatymų leidėją būtų galima užbaigti konstitucinės nuostatos, kad *teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo*⁵, tiesmukiška lingvistine interpretacija. Nepaisant to, šiame straipsnyje remiantis konkrečiais pavyzdžiais siekiama atskleisti kai kurias priežastis, kodėl teismai kartais tampa ne tik interpretatoriais, bet ir teisės kūrėjais⁶. Tačiau ar dėl to galima teismą kaltinti pažeidus konstitucinę maksimą klausyti tik įstatymo? Straipsnyje išsakoma nuomonė apie „precedento“ sampratą Lietuvos teisinėje literatūroje ir teisminėje jurisprudencijoje. „Precedento“ sąvokos vartojimas sukelia neprasmingas diskusijas vien tik dėl to, kad besiginčijančios šalys mąsto remdamosi skirtingai suvokiamomis precedento reikšmėmis. Autorius kelia hipotezę, kad precedentas nėra pirminis teisės šaltinis. Kadangi teisingas precedento suvokimas yra reikšmingas ir įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo idėją „*tokios pat (analogiškos bylos) turi būti sprendžiamos paisant jau išspręstų*“⁷. Todėl precedento sampratos problema ir aptariama pirmiausia, antroje

1 Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Justitia: Vilnius, 1997.

2 Berkmanas, T. Teismo aktyvumo kuriant ir aiškinant teisę plėtros tendencija. *Teisės problemos*. 2004, 2.

3 Lastauskienė, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*. 2005, 1.

4 Šimašius, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. *Teisės problemos*. 2004, 2.

5 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalis.

6 Šis teiginys yra sąlyginis, nes interpretacijos metodų gausa, manipuliavimas aiškinimo priemonėmis leistų nenukrypti nuo Konstitucijos 109 straipsnio 3 dalies reikalavimų net ir tais atvejais, kai nukrypimas iš pirmo žvilgsnio yra akivaizdus.

7 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas Nr. 33/03 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.

straipsnio dalyje aptariamos ribinės teisės aiškinimo ir kūrimo situacijos, atskleidžiamos dvi pagrindinės priežastys, kodėl teismui kartais sunku išvengti *de facto* teisės kūrejo vaidmens.

1. Precedento samprata šiuolaikinėje Lietuvos teisėje

„Precedento“ sąvoka dažnai vartojama, kai kalbama apie teismų atliekamą teisės taikymą ir aiškinimą. Ši sąvoka jau įprasta kontinentinės teisės tradicijos teisininko ausiai net kalbant apie savo teisinę sistemą. „Precedentas“ tvirtai įsigalėjo ne tik teisinėje literatūroje, bet ir teismų jurisprudencijoje, ypač po Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimo. Būtent šiame nutarime konstitucinė maksima „*tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentus, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų*“ formuluojama vartojant „teismo precedento“ konstrukciją⁸. „Precedento“ termino paplitimas yra natūralus reiškinys šiuolaikinei kontinentinės teisės sistemai perėmus bendrosios teisės teisminės jurisprudencijos tradicijas ir taip sustiprinant teismo sprendimo reikšmę. Tačiau skirtingai nei bendrosios teisės sistemoje, kurioje precedentas yra laikomas šios sistemos pagrindą sudarančiu pirminiu teisės šaltiniu, mūsų teisinėje sistemoje precedentas *ipso facto* neturi būti tapatinamas tik su teismo sprendimu, nustatančiu naują taisyklę, kuri sureguliuoja ne tik konkretų sprestą ginčą, bet ir tampa visuotinai privaloma, taikoma analogiškiems ar iš esmės panašiems santykiams. Lietuvos, kaip ir kitų kontinentinės teisės sistemos šalių teisinis reguliavimas, pirmiausia grindžiamas statutine teise – įstatymais ir poįstatyminiais aktais. Konstitucinė nuostata „*teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo*“ suponuoja išvadą, kad teismo sprendimas turėtų precedento reikšmę tik užpildant teisės spragas įstatymo ar teisės analogijos atvejais. Kitais atvejais teismas tėra tik interpretatorius.

Konstitucinis reikalavimas sprendžiant ginčą privalomai taikyti įstatymą nuosekliai plaukia ir iš civilinio proceso normų per visas ginčo nagrinėjimo stadijas. Civilinio proceso kodekso (toliau – ir CPK)⁹ 270 straipsnio 4 dalies 4 punkte yra nustatytas reikalavimas teismo sprendime nurodyti įstatymus ir kitus teisės aktus, kuriais teismas vadovavosi. Apeliacinei instancijai skundžiamo sprendimo panaikinimo pagrindai yra procesinės teisės ir materialinės teisės normų pažeidimai (CPK 329 ir 330 str.). Kasacinis teismas taip pat patikrina apskųstus sprendimus ar nutartis teisės taikymo aspektu (CPK 353 str.). Kasacinio teismo nutarties konstatuojamojoje dalyje turi būti aktuali teismų praktikai teisės taikymo ar aiškinimo taisyklė (CPK 361 str. 4 d. 2 p.).

8 Minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu į Lietuvos teisinę sistemą buvo perkelti pagrindiniai bendrosios teisės pamatų sudarančios *stare decisis* doktrinos principai: 1) teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose (horizontalusis precedento efektas) ir 2) žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų sprendimų – precedentų tų kategorijų bylose (vertikalusis precedento efektas).

9 *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

Taigi statutine teise grindžiamos kontinentinės teisės tradicijos Lietuvoje Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarimu nepakeitė. Pažymėdamas teismo pareigą paisyti jau įtvirtintų precedentų jis neperkėlė *stare decisis* į Lietuvos teisinę sistemą. Ir tai suprantama, nes, kaip jau buvo akcentuota teisinėje literatūroje, *stare decisis* yra ne teisės interpretacijos metodas, o bendrasis teisės sistemos principas¹⁰. Teismų praktikos vienodinimo idėja dar prieš priimant minėtą nutarimą buvo nuosekliai įgyvendinama visais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais. Nuo pat pirmosios 1994 metų Teismų įstatymo redakcijos Lietuvos Aukščiausiajam Teismui priskiriama vienodą teismų praktiką formuojančios institucijos funkcija¹¹. Tuo tikslu nuo 1995 metų leidžiamame *Teismų praktikos* biuletenyje skelbiami teismų sprendimai¹². Ir šiuo metu tiek Teismų įstatymas¹³, tiek Civilinio proceso kodekso 4 straipsnis, tiek šio kodekso 346 straipsnyje numatyti kasacijos pagrindai nesunkiai leidžia išskirti pagrindinę Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paskirtį – vienodinti teismų praktiką. Tačiau reikia pažymėti, kad Konstitucinio Teismo suformuluoti reikalavimai teismams laikytis precedentų vertikaliuoju ir horizontaliuoju lygmeniu, vadovautis visuomet tais pačiais aiškiais ir *ex ante* žinomais teisės subjektams kriterijais bei praktiką koreguoti tik kai tai neišvengiamai ir objektyviai būtina, teismų praktikos vienodinimo uždaviniui suteikė naują kokybinį lygį. Įstatymų leidėjas ilgai netruko Konstitucinio Teismo išsakytą idėją paversti įstatymo raide papildydamas Teismų įstatymo 33 straipsnį 4 dalimi. Ji įsigaliojo nuo 2008 m. rugsėjo 1 d.¹⁴: „Teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų byloje, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų byloje, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Teismų praktika atitinkamų kategorijų byloje turi būti keičiama ir naujos teisės aiškinimo taisyklės analogiškose ar iš esmės panašiose bylose gali būti kuriamos tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiama ar objektyviai būtina.“

Šios nuostatos netrukus buvo perkeltos ir į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją. Spręsdamas klausimą dėl įmonės pripažinimo bankrutavusia ir likviduotina dėl bankroto, nors bankroto byloje galutinai nebuvo patvirtinti visi kreditorių reikalavimai, kasacinis teismas *inter alia* analizavo skundžiamos nutarties atitiktį apeliacinės instancijos teismo praktikai ir konstatavo vienodos teismų praktikos įgyvendinimo pažeidimą, prieštaraujantį CPK 4 straipsniui ir Teismų įstatymo 33 straipsnio 4 daliai¹⁵. Dabar Lie-

10 Pavyzdžiui, žr.: Berkmanas, T. On the academic understanding of legal interpretation in Lithuania: *Lituanus, Lithuania Quarterly Journal of Arts and Sciences*, 2004, 50.

11 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 18 straipsnio 2 dalis numatė, kad Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą teismų praktiką taikant įstatymus.

12 Pradiniame įstatymo variante buvo numatyta, kad skelbiami teisėjų senato aprobuoti sprendimai. Šiuo metu galiojančioje Teismų įstatymo redakcijoje numatyta, kad skelbiamos teismo nutartys, kurių paskelbimui pritarė dauguma atitinkamo skyriaus teisėjų.

13 Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalį Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus.

14 *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 81-3186.

15 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Bankrutuojanti individuali įmonė V. ir S. M. prekybos centras, AB Turto bankas ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-591/2008).

tuvos teisės doktrinos atstovų ir praktikų laukia kitas etapas – nustatyti aiškius kriterijus precedentinę reikšmę turintiems teismų sprendimams, leidžiantiems juos išskirti iš kitų sprendimų¹⁶.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, konstatuotina, kad Konstitucinio Teismo arba Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje vartojamas terminas „teismo precedentas“ bendrąja prasme pirmiausia turi būti suvokiamas kaip teismo sprendimas, esantis pavyzdžiu kitiems nagrinėjantiems analogiškas ar iš esmės panašias bylas teismams, pasiektas taikant teisės interpretacijos metodus. Tai nėra pirminis teisės šaltinis.

2. Ties teisės interpretavimo ir teisės kūrimo riba

Nepaisant pirmoje dalyje prieitos išvados apie išimtinį¹⁷ teismo kaip interpretatoriaus vaidmenį, Lietuvos teismų praktikos bei teisinio reglamentavimo pavyzdžiai atskleidžia atvejus, kai, atrodytų, teismas veikia kaip *de facto* naujos teisinės taisyklės kūrėjas. Kalbant apie įstatymo reglamentavimą analizės pagrindu pasirinkta lingvistinė normos reikšmė¹⁸. Šio straipsnio tikslas nėra visų priešasčių, verčiančių taikyti teisės interpretavimo metodus¹⁹, analizė. Aptarsime tik dvi priešastis, dažniausiai lemiančias teismo sprendimą, kurį iš pirmo žvilgsnio galima būtų laikyti nustatančiu naują taisyklę – tai įstatymų leidybos netobulumai ir „teisingas sprendimas“. Pirmasis pasirinktas siekiant atkreipti dėmesį į sumažėjusią įstatymo teksto reikšmę ir padidėjusį poreikį interpretuoti peržengiant lingvistinio aiškinimo ribas. Išskirti ir aptarti antrąją priešastį paskatino Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, su kuria susipažinus kartais susidaro įspūdis, kad kasacinis teismas, siekdamas teisingo sprendimo, o tai savaime yra gerbtina, atlieka ne viešajam interesui prioritetą teikiančio ir vienodą teismų praktiką formuojančio, bet „teisingą sprendimą“ priėmusio teismo, tiesiog konkrečioje byloje įvykdžiusio teisingumą, vaidmenį.

2.1. Įstatymų leidybos netobulumai

Įstatymų leidybos privatinių santykių reguliavimo netobulumai naujai atsiskleidė priėmus Civilinį kodeksą, jis įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d. Išties tiek kodekso rengėjai,

16 Pirmieji žingsniai buvo padaryti to paties Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ *inter alia* išaiškinant, kad precedentų konkurencijos atveju atsižvelgtina į precedento sukūrimo laiką ir kitus reikšmės turinčius veiksnius, kaip antai: į tai, ar atitinkamas precedentas atspindi susiformavusią teismų praktiką, ar yra pavienis atvejis; į sprendimo argumentacijos įtikinamumą; į sprendimą priėmusio teismo sudėtį (ar atitinkamą sprendimą priėmė vienas teisėjas, ar teisėjų kolegija, ar išplėstinė teisėjų kolegija, ar visa teismo (jo skyriaus) sudėtis) ir kt.

17 Šio straipsnio tikslas nėra aptarti teisės spragų pašalinimą taikant įstatymo ar teisės analogiją. Todėl kalbant apie „išimtinį“ omenyje turimas visuomeninių santykių sureguliuojimas teismo sprendimu, kai tokius santykius jau reglamentuoja teisės normos.

18 Būtent lingvistinis teisės aiškinimo metodas turėtų būti taikomas pirmiausia. Tai natūralu, nes įstatymų leidėjas ir adresatas, kuriam skiriami įstatymo leidėjo darbo rezultatai, kalba viena kalba ir pirmiausia **priima** raštu perteiktą mintį per gramatinę teksto reikšmę.

19 Teisės aiškinimo priešastimis gali būti teisės turinio neatitiktis reguliavimo dalykui, teisės kalbos ypatumai, vidiniai teisės prieštaravimai ir kt. Apie teisės aiškinimo poreikio priešastis plačiau žr.: Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.

tiesiog įstatymo leidėjai nudirbo didelį darbą, tačiau nereikia turėti iliuzijų, kad per santykinai trumpą laiką priimtas didelės apimties teisės aktas būtų be trūkumų²⁰, o ir įvairiuose kodekso rengimo etapuose bei svarstant projektą Seime priimtos pataisos ne visuomet buvo naudingos šiam eklektiškam kūrinii.

Viena iš CK taikymą sukeliančių problemų yra skirtingos tos pačios sąvokos reikšmės. Vienos yra lengvai pastebimos ir interpretacijos būdu nesunkiai koreguojamos. Pavyzdžiui, CK 1.110 straipsnio 1 dalyje įmonė apibūdinama kaip verslu užsiimančiam (pelno siekiančiam) asmeniui priklausantis turto ir turtinių bei neturtinių teisių, skolų ir kitokių pareigų visuma. Tai įmonės kaip teisių objekto reikšmė. Šios normos antroje dalyje išskiriamas dar vienas objektas – turtinis kompleksas. Turtinis kompleksas kaip civilinių teisių objektas – tai bendros ūkinės paskirties vienijamų daiktų visuma (CK 1.110 str. 2 d.). Atrodytų, kad įmonė ir turtinis kompleksas yra du savarankiški objektai, tačiau įmonės pirkimo pardavimo sutarties apibrėžime (CK 6.402 str. 1 d.) įmonės ir turtinio komplekso sąvokos vartojamos kaip sinonimai: „*pardavėjas išipareigoja perduoti pirkėjui nuosavybės teise visą įmonę kaip turtinį kompleksą*“. Jeigu įmonė ir yra turtinis kompleksas, tai kokia prasmė juos skirti į atskirus objektus, kurių sudėtis yra skirtinga²¹?

Tačiau kitos dviprasmiškos sąvokos reikalauja visapusiškesnio ir platesnio teisės suvokimo. Daugiausia problemų, matyt, teismų praktikoje yra sukėlusios regresio (subrogacijos) reikšmė²². Civilinio kodekso Šeštosios knygos VII skyrius vadinasi „Reikalavimo perėjimas trečiajam asmeniui regresio tvarka (subrogacija)“. Atrodytų, kad neturėtų būti jokio skirtumo, kaip pavadinsime teisių perėmimą, kai vienas asmuo įvykdo prievolę už kitą asmenį, tačiau šių dviejų sąvokų nesuderinamumas atsiskleidžia per ieškinio senaties taikymo taisykles. Įstatymas nustato skirtingas ieškinio senaties taisykles atvejams, kai prievolė pereina regresio būdu (CK 1.127 str. 4 d.) ir kai prievolėje pasikeičia asmenys (CK 1.128 str.). Iš regresinių prievolių atsirandančių reikalavimų ieškinio senaties terminas prasideda nuo pagrindinės prievolės įvykdymo momento (CK 1.127 str. 4 d.), tuo tarpu prievolės asmenų pasikeitimas nepakeičia ieškinio senaties termino ir jo skaičiavimo tvarkos (CK 1.128 str.). Pastarasis atvejis paprastai taikomas reikalavimo perleidimui, tačiau ši taisyklė turi būti taikoma ir subrogacijai, nes tai taip pat yra kreditoriaus pasikeitimo prievolėje būdas, kai kreditorius, įvykdes prievolę pradiniam kreditoriui, užima šio vietą²³.

20 Lietuvos civilinis kodeksas buvo parengtas per 1991–2000 metus. Tuo tarpu, pavyzdžiui, 1992 metų Nyderlandų civilinis kodeksas buvo rengiamas nuo 1947 metų. Žr.: New Netherlands Civil Code: Patrimonial Law (Property, Obligations and Special Contracts), by Peter Haanappel and Ejan Mackaay, Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, 1990, p. XIII.

21 Pagal CK 1.110 straipsnį į įmonės sudėtį įeina tiek daiktai, tiek teisės, tiek ir skolos. Tuo tarpu turtinį kompleksą sudaro tik daiktai.

22 Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje AB „Lietuvos draudimas“ v. V. S. (bylos Nr. 3K-3-636/2005) ir kt.

23 Ši situacija, pavyzdžiui, bendrosios teisės sistemoje paprastai charakterizuojama „*to stand in the shoes of*“. Subrogacijos ir regresio klausimai yra sudėtingi ir reikalauja išsamios analizės, o tai nėra šio darbo tikslas, todėl autorius apsiriboja tik šios problemos pateikimu.

Įstatymų leidybos netobulumams reikėtų priskirti ir perteklinį imperatyvių teisės normų naudojimą. Privatinius santykius reglamentuojančiame akte tarpusavio elgesį nustatančios imperatyvios nuostatos gali būti pateisinamos tik tais atvejais, kai kitoks elgesys gali pažeisti vienos iš santykio šalių teises ar įstatymo saugomus interesus, taip pat ir tais atvejais, kai kitaip elgiantis gali būti pažeistos trečiųjų asmenų teisės ar įstatymo saugomi interesai. 2000 metų CK galima rasti imperatyvų, kurių tiesmukišku taikymu vertėtų suabejoti. Pavyzdžiui, CK 6.95 straipsnis nustato draudimą kreditoriui perduoti banko garantija užtikrintą reikalavimo teisę, jeigu šioje garantijoje nenumatyta kitaip. Pirma, kyla klausimas dėl garantijos ir ja užtikrinamos prievolės santykio. Banko garantija kaip nepriklausoma nuo pagrindinės prievolės dažnai teisinėje literatūroje dar vadinama abstrakčiu sandoriu²⁴. Tuomet *ar gali abstrakti savo prigimtimi garantija riboti nuo jos nepriklausančią prievolę?* Antra, garantija išduodama būtent kreditoriaus interesais, tai *ar gali būti koks nors pagrįstas pagrindas tokia papildoma priemone drausti jam disponuoti savo reikalavimu, juo labiau kad pagal imperatyvo prasmę tokį draudimą nustato garantas, kuris ir yra vienintelis šiame santykyje išipareigojęs asmuo?* Tokio „imperatyvo“ taikymo ir aiškinimo problema nesunkiai išsprendžiama įsigilinus į garantinių santykių esmę ir susipažinus su užsienio valstybių atitinkamų santykių teisiniu reguliavimu ar teismų praktika. Draudimas perleisti nustatomas iš garantijos kylančiam reikalavimui, tačiau ne šia garantija užtikrinamam reikalavimui.

Visiškai neaiški ir CK 6.183 straipsnio 3 dalyje nustatyto reikalavimo „*Notarinės formos sutartis gali būti nutraukta, pakeista ar papildyta tik notarine tvarka*“ prasmė. Reguluojant privatinius santykius, sutarties forma nėra svarbiausia. Kai pagal sandorio prasmę ji yra reikšminga siekiant apginti sandorio šalių ar trečiųjų asmenų interesus, tokiais atvejais įstatymų leidėjas nustato privalomą atitinkamos sandorio formos reikalavimą²⁵. Atvejais, kai sandoriams yra privaloma notarinė forma, nustatyti tiek bendrąja, tiek ir specialiosiomis normomis (pvz., CK 1.74, 6.393 str.). Tokiais atvejais nediskutuotina ir dėl šių sandorių nutraukimo, pakeitimo ar papildymo formos. Tačiau yra atvejų, kai šalys sudaro sutartis notarine forma, nors įstatymas privalomai jos nereikalauja. Ar tokiu atveju yra pateisinamas priverstinis reikalavimas tokios sutarties nutraukimą, pakeitimą ar papildymą įforminti notarine, o ne paprasta rašytine forma, jeigu abi šalys tenkina paprasta rašytinė? Pavyzdžiui, perkeliamas kelioms dienoms notariškai patvirtintos preliminarios sutarties tekste nustatytas pagrindinės sutarties sudarymo terminas. Ar dėl tokio (CK 6.183 str. 3 d.) įstatymo imperatyvaus reikalavimo pasibaigus terminui reikėtų tiesiog sudaryti naują preliminarą sutartį paprasta rašytine forma?

Šie pateikti pavyzdžiai nėra atsitiktiniai perdėto imperatyvų naudojimo reguliuojant privatinius santykius atvejais, tačiau visų jų išvardijimas nėra šio straipsnio tikslas, todėl tuo ir apsiribosime.

24 Pavyzdžiui, J. Stoufflet, Recent Developments in the Law of International Bank Guarantees in France and Belgium. *Arizona Journal of International and Comparative Law*. 1987, 52: 49.

25 Paprastos rašytinės arba notarinės.

2.2. „Teisingas sprendimas“

Kaip jau buvo minėta, ties teisės aiškinimo ir teisės kūrimo riba yra ir atvejai, kai teismas, sprenddamas bylą, ribojamas procesinių teisės normų, priima, kaip jam atrodo, teisingą sprendimą, tačiau formalioju teisės taikymo ir aiškinimo požiūriu kyla abejonių dėl teismo vaidmens – ar jis išliko interpretatoriumi, ar jau tapo teisės kūrėju. Tai vadinamieji nukentėjusiosios šalies gynimo bet kokia kaina atvejai („teisingas sprendimas“). Pavyzdžiui, kasacinės instancijos teismas paliko galioti apeliacinės instancijos teismo sprendimą, kuriuo ieškovei nustatytas uzufruktas į buvusio uošvio gyvenamąjį namą, *inter alia* pažymėjęs, kad nors uzufrukto institutas įsigaliojo nuo 2003 m. liepos 1 d., naudojimosi kitam asmeniui nuosavybės teise priklausančia gyvenamąja patalpa teisė egzistavo bei buvo ginama teismine tvarka ir kol nebuvo priimtas 2000 metų CK. Uzufruktas faktiškai nustatytas pagal 1985–1986 metų susitarimą tarp ieškovės ir atsakovo šeimos dėl ieškovės (ir jos šeimos) aprūpinimo gyvenamąja patalpa. Teismas nurodė: „Kasacinio teismo teisėjų kolegija išaiškina, kad, esant testiniams nuolatinio naudojimosi gyvenamąja patalpa santykiams, kai susitarimai dėl aprūpinimo gyvenamąja patalpa sudaryti esant kitokiam nei šiuo metu įstatyminiam reglamentavimui, tačiau nei jų sudarymo metu, nei vėliau neprieštaravo ir neprieštarauja įstatymams, gerai moralei bei papročiams, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams, taip pat atsižvelgiant į tai, kad šie susitarimai nebuvo ginčijami gyvenamosios patalpos savininko (savininku), yra galimas uzufrukto (naudojimosi gyvenamąja patalpa teisės) nustatymas.“²⁶

Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas neatlygintiniu sandoriu įvardijo pirkimo-pardavimo sutartį, pagal kurią nebuvo sumokėti pinigai: „Iš visų nurodytų aplinkybių darytina neabejotina išvada, kad tarp šalių buvo sudarytas neatlygintinis sandoris, nes tretysis asmuo R. M. už pastatus sutartos sumos nesumokėjo, todėl yra pagrindas tokį sandorį pripažinti negaliojančiu (CK 6.66 str. 2 d.).“²⁷ Tokia išvada, nors ir prieštaraujanti tiek praktikoje, tiek ir teisės doktrinoje įprastai ir nuosekliai neatlygintinių sandorių sampratai, leido teismui pakeisti teisinį ieškinio pagrindą ir pritaikyti *actio Pauliana* (CK 6.66 str.), t. y. ieškinį, kuriuo ginamos kreditoriaus teisės pripažįstant skolininko su trečiaisiais asmenimis sudarytus sandorius negaliojančiais.

Kai tokias išvadas padaro vienodą teisės taikymo ir aiškinio praktiką formuojantis kasacinis teismas, kyla klausimas, ar tai yra precedentinis teismo sprendimas? Jeigu ne, ir vėlesnė praktika tai patvirtina, tai gal tuomet teismas tapo jau ne teisės interpretatoriumi, o kūrėju? Vis dėlto reikia pripažinti, kad tokie atvejai, kai siekdamas teisingo sprendimo teismas nukrypsta nuo įprastų teisės aiškinimo taisyklių, neturi būti laikomi precedentiniais.

26 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *L. P. v. A. J. P.* (bylos Nr.3K-3-584/2007).

27 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. ŽŪK „Liučiūnai“, R. M.* (bylos Nr.3K-3-135/2004).

Išvados

1. Lietuvos teismų jurisprudencijoje vartojamas terminas „teismo precedentas“ bendrąja prasme pirmiausia turi būti suvokiamas kaip teisės interpretacijos būdu pasiektas teismo sprendimas, esantis pavyzdžiu kitiems teismams, nagrinėjantiems analogiškas ar iš esmės panašias bylas. Toks „teismo precedentas“ nėra pirminis teisės šaltinis.

2. Poreikį nukrypti nuo teisės normos lingvistinės reikšmės lemia įstatymų leidybos netobulumai, pasireiškiantys *inter alia* ir dviprasmiškų sąvokų pertekliniu imperatyvių įstatymo nuostatų įtvirtinimu teisės aktuose.

3. Atvejai, kai siekdamas teisingai išspręsti bylą teismas nukrypsta nuo įprastų teisės aiškinimo taisyklių, neturi būti laikomi precedentiniais.

Literatūra

- Berkmanas, T. On the academic understanding of legal interpretation in Lithuania. *Lituanus: Lithuania Quarterly Journal of Arts and Sciences*. 2004, 50.
- Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
- Haanappel, P.; Mackaay, E. *New Netherlands Civil Code: Patrimonial Law (Property, Obligations and Special Contracts)*. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, 1990.
- Stoufflet, J. Recent Developments in the Law of International Bank Guarantees in France and Belgium. *Arizona Journal of International and Comparative Law*. 1987, 2: 48.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas Nr. 33/03 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Bankrutuojanti individuali įmonė V. ir S. M. prekybos centras, AB Turto bankas ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-591/2008).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lietuvos draudimas“ v. V. S.* (bylos Nr. 3K-3-636/2005).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *L. P. v. A. J. P.* (bylos Nr. 3K-3-584/2007).
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija v. ŽŪK „Liučiūnai“, R. M.* (bylos Nr. 3K-3-135/2004).

IS IT EASY TO REMAIN SOLELY AN INTERPRETATOR FOR A COURT?

Egidijus Baranauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The boundary between interpretation and creation of law is sometimes so subtle and intangible that the court judgments may give rise to discussions about judges having taken the role of lawmakers. This article reveals the concept of 'precedent' in the Lithuanian legal system as the influence of the common law has increased on the continental law and ideas of stare decisis have been transferred to the Lithuanian legal system. The start for this was a famous judgment of 28 March 2006 by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, where the court held that courts adopting decisions in cases of corresponding categories are bound by their own decisions in analogous cases; the courts of lower instance are bound by the decisions of the courts of higher instance in cases of the same categories. The notion of precedent has been widely used in the decisions of the Supreme Court of Lithuania. Thus, the term "precedent" has become almost as common as 'judicial decision'. However, it is important to note that in the jurisprudence of Lithuanian courts and legal literature the notion of precedent has a different meaning than in the common law countries. It is, obviously, due to the different principles of the formation of the two systems: the common law and the continental law.*

First of all, the term 'precedent' used in its general sense in the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the Supreme Court of Lithuania has to be construed as a judicial decision which has been made as a result of interpretation of law and which must serve as an example for other courts hearing similar cases. However, it is not a primary source of law. On the other hand, legislators sometimes create such situations (for example, ambiguous terms, excessive use of mandatory rules) and the court is forced to exceed its powers of linguistic interpretation of legal norms and as a result decisions may become similar to 'precedent' in the direct meaning of this term. Cases when the court interprets law in an unconventional way seeking to defend the injured party of the dispute at any cost may also be considered 'precedents'.

Keywords: *civil procedure law, interpretation of law, precedent, stare decisis, judicial practice, legal gaps.*

Egidijus Baranauskas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas; Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: daiktinė teisė, sutarčių teisė, prievolių įvykdymo užtikrinimas.

Egidijus Baranauskas, Lithuanian Supreme Court, judge; Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Business Law, associated professor. Research interests: property law, contract law, law of obligations.